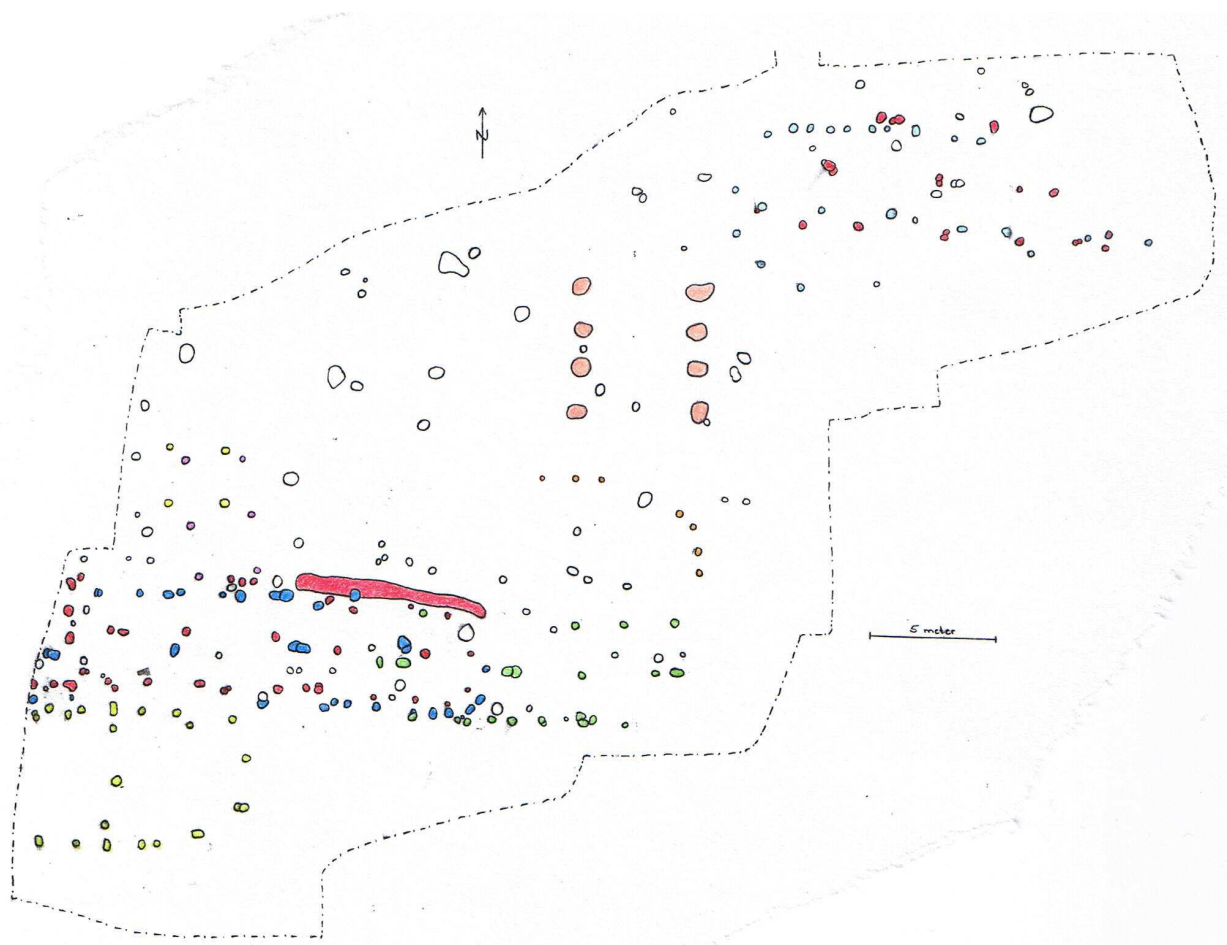

Gatten Møllevej

- En boplads fra sen bondestenalder samt en bygning fra vikingetid/ tidlig middelalder

Benita Clemmensen

Vesthimmerlands Museum

Bygherrerapport

Bygherre: Himmerlands Golf og Country Club, Gatten

Indholdsfortegnelse

Indledning	3
Udgravningsmetode	4
Resultater fra den arkæologiske undersøgelse	4
Huse fra bondestenalderen	4
Bygning fra vikingetiden	5
Andre anlæg	6
Kendte fortidsminder i området	7
Gatten Møllevvej i et lokalt perspektiv	8
Gatten Møllevvej i et større perspektiv	8
Faktuelle oplysninger	9
Litteratur	9
Om bygherrerapporter	10
Tidstavle	11
Oversigtsplan	12

Indledning

Forud for opførelse af golfhuse på matr. nr. 1o og 1a foretog Vesthimmerlands Museum en forundersøgelse af det berørte område. Der blev gravet fem søgegrøfter, og to af disse blev udvidet til mindre felter. Ved forundersøgelsen blev konstateret en del stolpehuller og smågruber, der blev tolket som rester af midtsulehuse fra sen bondestenalder. Det blev derfor besluttet, at der skulle foretages en arkæologisk undersøgelse af det berørte areal.

Udgifterne i forbindelse med undersøgelsen påhviler ifølge Museumslovens §27, stk. 4. bygherren, som i dette tilfælde er Himmerlands Golf og Country Club, Gatten. Korrespondancen er ført med Jette Thomsen.

Original dokumentation bestående af beretning, tegninger, fund, fotos m.v. opbevares på Vesthimmerlands Museum, Søndergade 44, 9600 Aars.

Lokaliteten, som ligger i den vestlige udkant af Gatten, er beliggende på et plateau, som mod syd skråner ned mod Gatten Møllebæk, som i dag slynger sig igennem et drænet område, der står i forbindelse med Sjørup Sø.

Figur 1. Placeringen af udgravningen ved Gatten Møllevvej.

Udgravningsmetode

En arkæologisk udgravning foregår ved, at man rømmer muldlaget af, hvilket i dette tilfælde skete med en gravemaskine på larvefødder. Muldlaget var ca. 30 cm tykt. Når muldlaget er væk er det muligt at se spor efter de forhistoriske anlæg. De fremstår som mørke pletter og plamager i den lyse undergrund. Dette er sporerne efter de huller, som vore forfædre gravede til f.eks. husstolper, affald og brønde.

Alle anlæg blev målt ind og tegnet i et fast målestoksforhold 1:50. De anlæg, hvor det umiddelbart var sandsynligt, at de indgik i system med andre anlæg, blev snittet med skovl og graveske, hvilket vil sige, at den ene halvdel af anlægget graves væk, hvorved dybden og formen kan registreres. Alle snittede anlæg blev tegnet i profil i målestoksforhold 1:20. Alle snittede anlæg er desuden top- og bundnivelleret, før de blev tømt, og fylden blev soldet.

For at fiksere udgravningen blev udvalgte feltkoordinater indmålt med GPS. Dermed er det muligt at lave en nøjagtig geografisk referering af det udgravede felt.

Resultater fra den arkæologiske undersøgelse

De fund og anlæg, der fremkom ved den arkæologiske undersøgelse strækker sig over flere perioder af oldtiden – se tidstavlen side 11.

Der blev registreret seks midtsulehuse fra sen bondestenalder, to småhuse fra bronze-/jernalder samt et hus fra vikingetid/tidlig middelalder – se vedlagte oversigtsplan.

I det følgende vil de vigtigste fund blive gennemgået i kronologisk rækkefølge med de ældste først og de yngste til sidst.

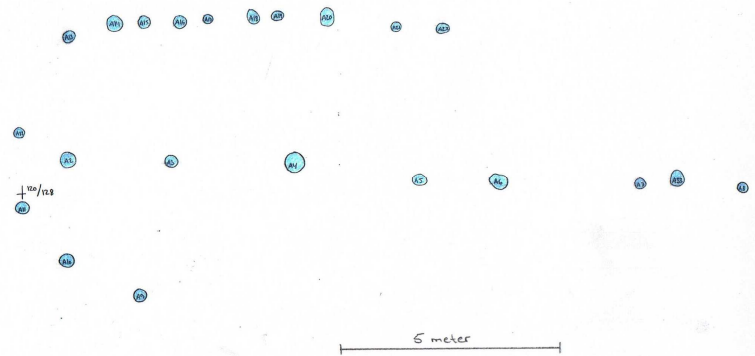
Huse fra bondestenalderen

Bondestenalderen (også kaldet neolitikum) varede fra ca. 3900-1800 f.Kr. Denne boplads stammer fra den sene del af perioden ca. 2400-1800 f.Kr. Det var i bondestenalderen landbruget blev indført i Danmark både i form af agerbrug og dyrehold. Af kornsorter blev der dyrket primitive arter af byg (nøgen 6-radet byg) og hvede (emmer, enkorn og dværghvede). Man holdt får, ged, okse, svin og hund. Landbruget var et svedjebrug, hvor man fældede et lille stykke af skoven, som man efterfølgende brændte af. Det afbrændte område blev derefter dyrket, indtil det var udpint, hvorefter man ryddede et nyt stykke af skoven.

Livet som bonde bandt folk til det samme sted i længere tid af gangen. Man begyndte derfor at bygge mere solide huse af tømmer. Husene har været 10-20 m lange og 5-7 m brede. Udgravningen afslørede spor af seks sådanne midtsulehuse – hus I-II, hus IV, hus VI-VII og hus IX (se vedlagte oversigtsplan). Betegnelsen midtsulehuse betyder, at der ned gennem husets midterakse har stået én række stolper – midtsuler, som har båret husets tag. De seks huse var orienteret omtrent øst-vest. De i Gatten fundne midtsulehuse ligner hinanden. Ud fra de bevarede stolpehuller kan det konkluderes, at husene på pladsen har en længde på mindst 8,5-18 m og en bredde på ca. 4-6,5 m.

To steder på lokaliteten lå husene indover hinanden. De kan derfor ikke være samtidige, men må have afløst hinanden. Med passende vedligeholdelse kunne et hus sandsynligvis holde 20-30 år. Bopladsen har altså været benyttet over en længere årrække, da der på pladsen er fundet tre midtsulehuse oveni hinanden og med et fjerde midtsulehus tæt op ad.

Der blev ikke gjort fund, som kan datere midtsulehusene, men måden husene er konstrueret på viser, at de skal dateres til den sene del af bondestenalderen.

Figur 2. Hus I er et eksempel på et midtsulehus, hvor dele af nord og syd væggen er bevaret i form af stolpehuller .

Bygning fra vikingetiden...

Vikingetid er den sidste del af yngre jernalder, og den varede fra ca. år 800 til ca. år 1050. Da der er tale om en kulturel udvikling, er det vanskeligt at give præcise årstal, men de hedenske vikingers rov, manddrab og ødelæggelse af det ubeskyttede kloster på øen Lindisfarne i år 793, er en ofte anvendt begivenhed som start på vikingetiden, ligesom vikingetidens afslutning ofte sættes til år 1066 og det store slag ved Hastings, hvor normanneren Vilhelm Erobreren besejrede kongen Harald Godwinson (Harald II).

Gode sejlskibe og stor sømandsmæssig kunnen var en forudsætning for vikingernes geografiske rækkevidde og for meget af deres militære succes, der i vidt omfang var baseret på overraskelsesangreb og mobilitet. Vikingerne var gode handelsfolk, og skibene gav dem mulighed for handel med fjerne egne, derfor udviklede handelsruterne sig i Vikingetiden, og vi ser de første danske handelsbyer f.eks. Århus, Hedeby, Roskilde og Ribe.

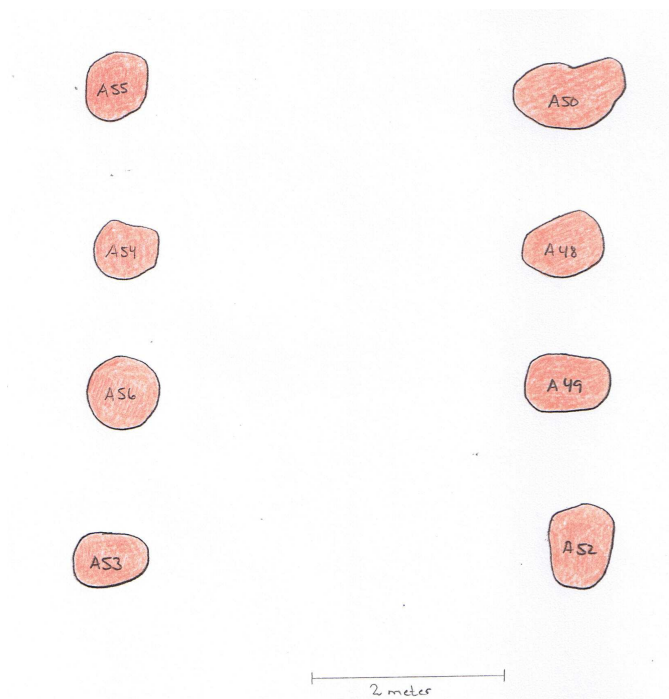
Af stor betydning for forståelsen af samfunds formåen var fundet af de store ringborge i Danmark. Ved Løgstør ligger Aggersborg – en ringborg fra omkring år 980. Den er med til at give et billede af en voksende centralmagt.

I vikingetiden skete der et tros skifte i Danmark – Kristendommen blev statsreligion. Mange gik fra asetroen til at tro på den kristne Gud og Jesus. Og Harald Blåtand lod i sidste halvdel af 900-tallet indhugge med runer på Jellingestenen ... ”og gjorde Danerne kristne”.

I den sene del af vikingetiden, hovedsageligt i 1000-årene blev de første kirker herhjemme bygget i træ. De er nu alle forsvundet, men man har flere gange fundet spor af dem, først og fremmest under gulvene i vores stenkirker.

Bonden var vigtig i vikingetidens samfund. Han ryddede nyt land til agerbrug og udlægning af græsningsarealer. Bønderne boede i gårde i landsbyer og indførte nye metoder i landbruget. Fra bondestanden rekrutteres krigsmandskabet til skibene og den voksende mængde af handelsfolk og håndværkere.

Ved Gatten er der fundet spor efter en bygning bestående af otte store stolper, som har stået i 4 sæt væg- eller tagbærendestolper (se figur 3). Stolpehullerne er resterne af et hus på mindst 5,5 m x 5,5 m, der sandsynligvis har været et udhus. Bygningen har formodentlig været bygget af solide stolper, for stolpehullerne havde en gennemsnitlig diameter på 78,8 cm. Fylden i stolpehullerne indeholdt store sten, som formodentlig har været med til at støtte stolperne.

Figur 3. Bygning fra vikingetid/tydlig middelalder.

I stolpehullerne er der fundet en flintflække, noget ildskørnet flint, et stykke ubearbejdet rav, to bundskår samt nogle sideskår. Udfra keramikken skal bygningen dateres til vikingetid/tydlig middelalder.

Andre anlæg

Der er fundet to småhuse – hus V og hus VIII – med henholdsvis to og tre sæt tagbærende stolper. Der er ikke gjort fund i husene, som er af en type, der forekommer i bronze- og jernalderen. Endvidere blev der fundet resterne efter endnu et hus eller et hegn, der ikke kunne dateres.

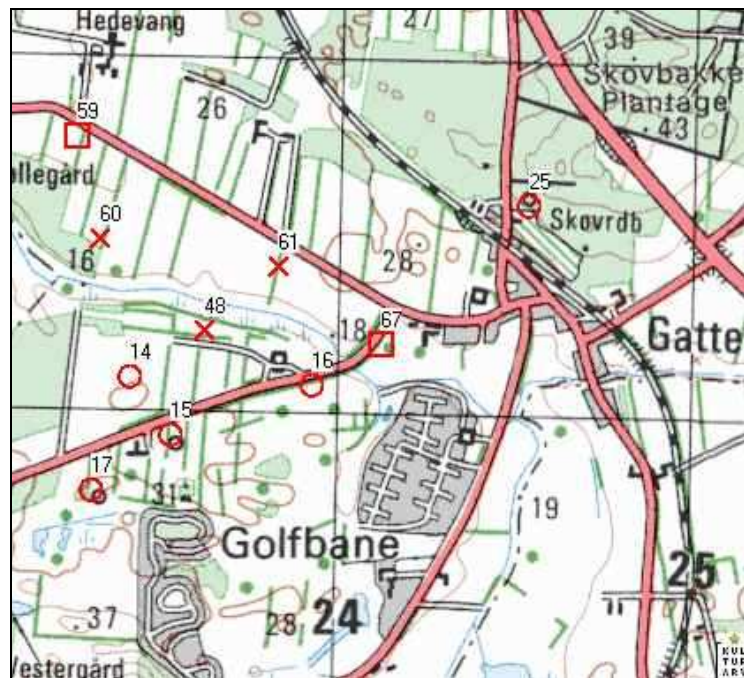
Kendte fortidsminder i området

Vesthimmerlands Museum har tidligere registreret fortidsminder og foretaget udgravninger i området¹.

Ved Gatten Møllebæk er der tidligere registreret bopladsspor fra den del af bondestenalderen, der kaldes tragtbægerkulturen (ca. 3900-2800 f.Kr.) (VMÅ 253, sb. nr. 48). På stedet er der i omkring 1975 opløjet større dele af et snoreornamenteret tragtbæger, og siden er der på overfladen opsamlet afslag, skrabere, fragmenter af slebne økser m.v. I 1985 foretog Vesthimmerlands Museum en mindre prøvegravning på stedet, hvor der i pløjelaget blev fundet store mængder keramik og flintafslag, men der kunne ikke påvises anlæg.

På et plateau nord for bækken er fundet et bopladsområde med bl.a. stolpehuller og kogestensgruber. Oldsagerne i form af et fladehugget segl, afslag og et enkelt skår, daterer lokaliteten til ældre bronzealder (VMÅ 1835, sb. nr. 60).

I området er der registreret flere mere eller mindre velbevarede gravhøje (sb. nr. 14-17 og sb. nr. 25). En af dem er Kjeldhøj (sb.nr. 25), som ligger i skovridergårdens have. I forbindelse med berejsningen i 1953 beskrives den af E. Thorvildsen som en høj med en diameter på ca. 16 m og en højde på ca. 2,75 m. Den er bevokset med træer og buske og har ujævnheder i overfladen efter beplantning, men i øvrigt velbevaret.

Figur 4. Arkæologiske lokaliteter ved Gatten.
Kortet er fra www.dkconline.dk

¹ www.dkconline.dk. Øverst på hjemmesiden vælger man fanen ”søgning” og herefter topografisk. I boksen sognenavn skriver man flejsborg, hvorved man får en liste over de arkæologiske lokaliteter i sognet. Klikker man på en af lokaliteterne, får man mere af vide om, hvad der er fundet, og man kan se det på kort i forskellig målestok.

Gatten Møllevej i et lokalt perspektiv

Den seneste arkæologiske undersøgelse giver ikke et totalt billede af bosættelsen, men alligevel er fundene vigtige for vores forståelse af bebyggelse i oldtiden i det område, vi kalder Gatten.

Sammenholdt med tidligere fund i området står det nu klart, at området har været attraktivt at bo i både i begyndelsen og i slutningen af bondestenalderen, i ældre bronzealder samt i vikingetiden og måske den tidlige middelalder. Samt at de mennesker, der har boet der, har begravet deres døde slægtninge i gravhøje i nærheden af bopladsen.

Men hvorfor har det været et godt sted at bo? Bopladsens placering er ideel i forhold til ferskvandsfiskeri som supplement til landbruget. Fiskeriet kan være foregået i Sjørup Sø. Endvidere må det formodes, at bopladsens indbygger har benyttet de sejlbare åer for at komme ud i Limfjorden. Gatten Møllebæk løber mod nordvest ud i Herredsbæk, som står i forbindelse med Bjørnsholm Å og Limfjorden. Man har formodentlig udnyttet Limfjordens ressourcer i form af fiskeri, indsamling af skaller og jagt på sæler og trækfugle. Bevaringsforholdene på pladsen var desværre ikke så gode, at det var muligt at finde bevarede fiskeknogler, som ellers kunne være med til at bevise en marinudnyttelse.

Gatten Møllevej i et større perspektiv

Midtsulehusene fra Gatten Møllevej er interessante af flere grunde. Sammenligner man dem med andre af landets samtidige huse, er der nogle aspekter, der springer i øjnene som værende interessante. Husene fra den sene del af bondestenalderen kan inddeles i to typer af midtsulehuse: dem med – og dem uden forsænket gulv i østenden. Husene fra Gatten Møllevej er uden forsænket gulv i østenden.

Ved Skive er der på lokaliteten Resengaard udgravet flere huse med forsænket gulv i østenden. Disse huse er formodentlig samtidige med husene fra Gatten Møllevej. Men i modsætning til Gatten Møllevej blev der ved Resengaard ikke fundet midtsulehuse uden forsænkninger.

På Bejsebakken ved Ålborg, Klejtrup Syd ved Hvornum og Rønbjerggård ved Rønbjerg er der både fundet huse med og uden forsænkning. At nogle huse har forsænkninger, og andre ikke har, det skyldes sandsynligvis ikke en tidsforskel, men at der kan være tale om en forskel i funktion.

Hvad angår fundmængden, så er Resengaard og Bejsebakken rige på fund – det er Gatten Møllevej ikke. Nær Bejsebakken, som er blandt de største kendte stenalderbebyggelser, er der fundet samtidige flintminer i undergrundens kridt. Derfra havde man adgang til en stor mængde flint, hvilket man har udnyttet til bl.a. flintdolke og –økser.

Tak til Himmerlands Golf og Country Club, Gatten for et godt samarbejde i forbindelse med den arkæologiske undersøgelse.

Faktuelle oplysninger

Vesthimmerlands Museum j.nr.	VMÅ 2531
Lokalitet	Gatten Møllevej
Sogn, herred og amt	Fleisborg sogn, Aars herred, Aalborg amt
Dansk Kulturhistorisk Centralregister	12.08.04 sb. nr. 67
Kulturarvsstyrelsens j. nr.	FOR 2003-2123-0699
Bygherre	Himmerlands Golf og Country Club, Gatten
Lodsejer	Børge Sørensen, Hedevej 15, Flejsborg, 9640 Farsø Birdie Elise Thinggaard, Rafns Allé 11, 9000 Aalborg
	Lars Kristinus Larsen, Svejlbæk Søvej 14, 8600 Silkeborg
	Hans-Erik Mølle-Hansen, Graven 3 G, 8000 Århus C
Lokalplan	Lokalplan nr. 117, Farsø Kommune
Areal	Undersøgt ca. 850 m ²
Muldafrømning	dm Entreprenør ApS, Sjøstrupvej 44, Gislum, 9600
Aars	
Deltagere i udgravningen	stud.mag. Erling Mario Madsen cand.mag. Anne Louise Wraae Ebbensgård mag.art. Niels Terkildsen mag.art. Benita Clemmensen (daglig leder)
Udgravningsansvarlig	Museumsinspektør Bjarne Henning Nielsen
Udgravning	9.-29. september 2005

Litteratur

I det følgende litteratur vil det være muligt at finde uddybende materiale om de nævnte perioder af oldtiden og den type anlæg, der er fundet ved Gatten Møllevej.

Birkebæk, Frank 1983

Danmarkshistorien – Vikingetiden 1-2. Sesam

Jensen, Jens Aarup 1973

Myrhøj, 3 hustomter med klokkebægerkeramik. KUML 1972. Side 61-122

Jensen, Jørgen 2001

Danmarks Oldtid – Stenalder 13.000-2.000 f.Kr. Gyldendal

Jensen, Jørgen 2002

Danmarks Oldtid – Bronzealder 2.00-500 f.Kr. Gyldendal

Jensen, Jørgen 2004

Danmarks Oldtid – Yngre Jernalder og Vikingetid 400-1050 e.Kr. Gyldendal

Nielsen, Poul-Otto 1981

Danmarkshistorien – Bondestenalderen. Sesam

Sarauw, Torben 2003

Bejsbakken. SKALK nr. 1. Højbjerg

Skaarup Jørgen 1985

Yngre stenalder på øerne syd for Fyn. Langelands Museum

Om bygherrerapporter

Når der er foretaget en arkæologisk undersøgelse, der er helt eller delvist finansieret af en privat eller offentlig bygherre, skal der udarbejdes en særskilt rapport til bygherre.

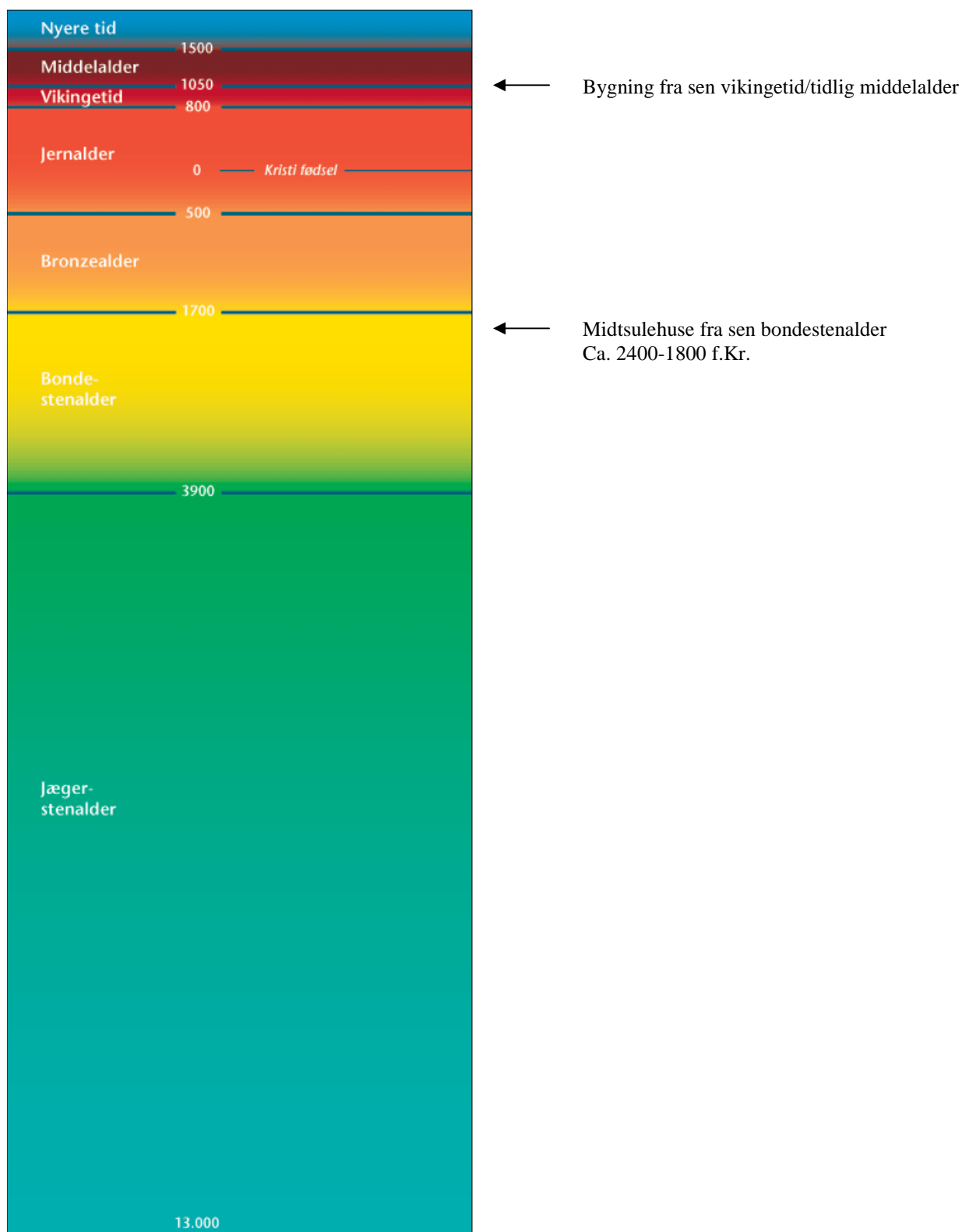
Bygherrerapporten skal være almindeligt tilgængelig, præsentere udgravningens resultater og sætte den i sammenhæng med det omgivende landskabs kulturhistorie.²

Vesthimmerlands Museum den 19. december 2006

Mag.art. Benita Clemmensen

² Kulturarvsstyrelsen: Retningslinier for udformning af rapport til bygherre/anlægsmyndighed

Tidstavle

Oversigtsplan